

نگاهی به کتاب:

کتابشناسی مطالعات سلجوقی

O مجتبی خلیفه

ژاپنی‌ها راجع به تاریخ ایران به دوره صفویه محدود نبوده و دوره‌های مختلف تاریخ ایران را دربر می‌گیرد. نویسنده کتاب فوق، در پی تحقیقات خود در کتابخانه دانشگاه استامبول و کتابخانه دانشگاه تهران، کتاب خود را به رشته تحریر درآورده است.

کتابشناسی مطالعات سلجوقی، تمام جنبه‌های تاریخی، اجتماعی، فرهنگی، اندیشه سیاسی، سکه‌شناسی، معماری، هنر و... دوره سلجوقیان را دربر می‌گیرد. مراد نویسنده از سلجوقیان، سلجوقیان بزرگ، سلجوقیان روم و دیگر سلسله‌های محلی سلجوقی است که به نوعی در ایران و آسیای صغیر حکومت نموده‌اند. این کتابشناسی منابع تاریخنگاری دسته اول دوره سلجوقیان را دربر نمی‌گیرد و تنها به کتب و مقالات جدیدی اختصاص دارد که تا زمان نگارش کتاب درباره جنبه‌های مختلف تاریخ دوره سلجوقیان به نگارش درآمده است.

نویسنده در مقدمه کتاب اشاره داشته که در مجلدی دیگر به معرفی کتابشناسی نسخ خطی و چاپ شده دوره سلجوقی خواهد پرداخت. کتابشناسی حاضر، تحقیقات راجع به سلجوقیان را به زبان‌های انگلیسی، فرانسه، آلمانی، ترکی و فارسی تا سال ۱۹۷۹ دربر می‌گیرد. اما متأسفانه تتبعات سلجوقی به زبان‌های روسی و عربی مورد توجه نویسنده نبوده است که البته خود وی به این امر معترف بوده و اظهار امیدواری نموده که به جمع‌آوری تحقیقات روسی و عربی راجع به سلجوقیان نیز بپردازد.

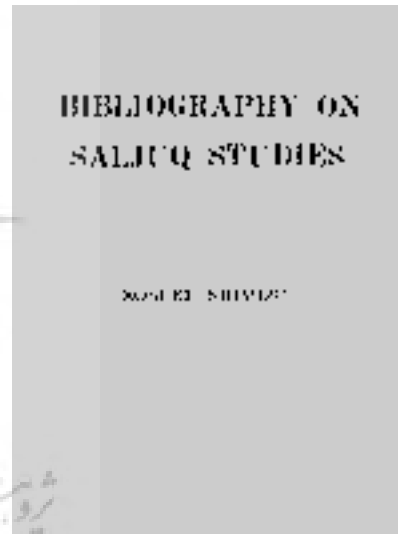
مندرجات کتاب شامل مقدمه مؤلف، فهرست کتب و نشریات مورد استفاده مؤلف در

راجع به قرون میانه تاریخ ایران، به‌ویژه در مورد سلسله‌های مختلفی مانند: طاهریان، صفاریان، سامانیان، غزنویان، سلجوقیان و... تاکنون کتابشناسی مستقلی به زبان فارسی که تمام جوانب سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، مذهبی و... آن سلسله‌ها را دربر بگیرد تدوین نشده است. در صورتی که ضروری است که متخصصین هر یک از دوره‌های تاریخ ایران به تدوین فهرستی از منابع و تحقیقات جدید راجع به دوره مورد نظر خود مبادرت ورزند. در حال حاضر برای دستیابی به فهرست کتب و مقالات راجع به سلسله‌های مختلف ایران - به‌طور مثال سلجوقیان - باید به مقدمه تک‌نگاری‌هایی که در این زمینه تألیف شده و یا کتب عمومی که راجع به کتابشناسی تاریخ ایران تدوین شده است مراجعه کرد. این در حالی است که موارد فوق دیدی کلی و گذرا در بررسی و ذکر نام منابع و مأخذ داشته‌اند.

محققین ایرانی بیشتر در پی تدوین کتابشناسی عمومی تاریخ ایران بوده‌اند و کتابشناسی سلسله‌ای کمتر مورد توجه آنها بوده است.

محقق ژاپنی کوسوکه شیمیزو، در سال ۱۹۷۹ به تدوین کتابی تحت عنوان کتابشناسی مطالعات سلجوقی پرداخته است که در این مقاله به معرفی آن می‌پردازیم.

در ایران نام محققین ژاپنی تاریخ ایران با دوره صفویه همراه است و این مهم بیشتر به دلیل تلاش‌های دو محقق معروف و برجسته ژاپنی، ماساشی هانه‌دا و کوئیچی هانه‌دا می‌باشد که تتبعات عالمانه و بی‌شماری راجع به دوره صفویه از خود بر جای گذاشته‌اند.^۱ اما مطالعات

O Bibliography on saljuq Studies
O Kosuke Shimizu
O Tokyo, Institute for the study of languages and cultures of asia and Africa, ۱۹۷۹.
O PP. ۷۱

تدوین این کتاب، ۸ فصل مجزا و در نهایت، فهرست اشخاص می‌باشد. فهرست مطالب کتاب به شرح زیر می‌باشد:

- ۱- تاریخ.
- ۲- موضوعات اجتماعی، اقتصادی و اندیشه سیاسی
- ۳- فرهنگ، آموزش و پرورش
- ۴- تاریخنگاری و کتابشناسی (معرفی منابع، کتیبه‌ها، اسناد و تحقیقات آکادمیک)
- ۵- سکه‌شناسی
- ۶- معماری
- ۷- هنرهای زیبا
- ۸- پزشکی

نویسنده در فصول هشتگانه فوق تمام کتب و مقالاتی را که در ارتباط با موضوعات مذکور راجع به دوره سلجوقیان به رشته تحریر درآمده تا سال نشر کتاب فهرست نموده است.

نویسنده بیشتر مقالات و آثار منتشره به زبان‌های اروپایی راجع به دوره سلجوقی را از کتاب مرجع و مهم Index Islamicus گردآوری کرده است. بیشتر کتب و مجموعه‌های مورد استفاده نویسنده کتاب، به مورخان و محققین ترک تعلق دارد و شاید دلیل آن فعالیت بیشتر پژوهشگران ترکیه بر روی تاریخ سلجوقیان باشد که تا حدود زیادی نیز به تاریخ خود آنها مربوط می‌باشد. بنابراین حجم زیادی از تحقیقات ارائه شده در کتاب وی به محققین ترک و آثار آنها اختصاص دارد.

نویسنده در سال ۱۹۷۷ در کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران به تحقیق پرداخته و از جمله کتب فارسی مورد استفاده او در تنظیم این کتاب:

۱. فهرست مقالات فارسی تألیف ایرج افشار (۳ جلد)

۲. کتابشناسی ده ساله تاریخ ایران تألیف: افشار و حسین بنی‌آدم می‌باشد.

در مجموع، نویسنده در فصول هشتگانه کتاب خود از ۱۲۰ کتاب و ۴۹۲ مقاله راجع به تاریخ سلجوقیان نام برده است. نویسنده در قسمت تحقیقات تاریخی راجع به سلسله سلجوقی به مقاله‌ای از خود وی تحت عنوان «ابراهیم ینال و ینالیان» اشاره نموده است.^۲ که نشان از علاقه وی به تحقیق در رابطه با دوره سلجوقی دارد. نویسنده تقریباً به تمام کتب و مقالاتی که در ایران راجع به تاریخ سلسله سلجوقی نگارش یافته اشاره کرده است و از این رو کتاب وی می‌تواند برای محققین ایرانی علاقه‌مند به پژوهش در این دوره مفید باشد.

نویسنده در موارد جزئی در تحریر اسامی دچار اشتباه شده است. از جمله وی نام مؤلف

کتاب از **سلاجقه تا صفویه** را **مشکور** ذکر کرده در حالی که نام صحیح وی **نصرت‌الله مشکوتی** می‌باشد.^۳ اما در کل ویژگیهای زیر را می‌توان برای کتابشناسی مطالعات سلجوقی برشمرد:

● گردآوری کتب و مقالات در زمینه‌های مختلف از جنبه‌های سیاسی و اجتماعی گرفته تا مباحثی همچون هنرهای زیبا و پزشکی در یک مجموعه کاری مشکل و قابل تقدیر می‌باشد و این نشان می‌دهد که نویسنده تنها پایبند به جنبه تاریخی نبوده بلکه همه جوانب بررسی تاریخ سلجوقیان را مد نظر قرار داده است.

در واقع اشتمال کتاب بر موضوعات مختلف مربوط به تاریخ سلسله سلجوقی دست پژوهشگری را که صرفاً علاقه به یکی از جنبه‌های فوق دارد در دستیابی سریع به منابع مورد نیاز خود بازگذاشته است.

● ارائه فهرستی از نشریات و مجموعه مقالات و کتب مورد استفاده از سوی نویسنده در تدوین کتاب، برای تمام پژوهشگران تاریخ ایران به‌ویژه دوره سلجوقی مفید می‌باشد.

● فهرست ارائه شده از کتب و مقالات، آثار مربوط به زبان‌های انگلیسی، آلمانی، فرانسوی، فارسی و ترکی را دربر می‌گیرد که قابل تقدیر است هر چند که جای پژوهش‌های روسی و عربی در این مجموعه خالی می‌باشد. در پایان نوشته حاضر را با یک پیشنهاد و یک سؤال به پایان می‌رسانم.

نگارنده به عنوان عضوی کوچک از جامعه تاریخ کشورمان امیدوار است که محققین تاریخ به کتابشناسی تاریخ ایران نیز تخصصی نگریسته و هر یک در حد امکان در حوزه محدود تخصص خود به پژوهش و تدوین کتابشناسی و مطالعات

انجام شده راجع به دوره مورد نظر خود بپردازند. آثار گرانبه‌ای بزرگانی همچون استاد فرهیخته، **ایرج افشار** در تدوین کتابشناسی‌های تخصصی یاور پژوهشگران تاریخ خواهد بود که خود مایه تقدیر و تشکر از این بزرگواران می‌باشد. اما سؤالی که ذهن مرا مشغول نموده این است که «میزان آشنایی محققین تاریخ ما با تاریخ سرزمین ژاپن (حال به صورت تخصصی تر تاریخنگاری یکی از سلسله‌های این کشور) چقدر می‌باشد؟» در پی یافتن پاسخ این سؤال نیستم چون واضح است. غرض پی بردن به تفاوت نگرش تاریخی در سرزمین ما و دیگر کشورهاست. نگارنده امیدوار است که در دانشگاه‌های ایران نیز کرسی‌های تاریخ و فرهنگ شرق و غرب تأسیس گردد تا در آینه شناخت یکدیگر به شناخت دقیقی از فرهنگ و تاریخ خود دست یابیم.

پی‌نوشت‌ها:

۱. صفت گل، منصور: زندگی ژان شاردن کتاب ماه تاریخ و جغرافیا شماره ۳۸ - ۳۷، ص ۸۶. در دانشگاه توکیو رشته شرق‌شناسی برپا بوده. یکی از کرسی‌های آن، کرسی «تاریخ آسیای غربی است که ایرانشناسی از شعبه‌های آن است. مؤسسه‌ای بنام «پژوهشگاه فرهنگ شرق» وابسته به دانشگاه توکیو نیز به فعالیت مشغول بوده یکی از فعالیت‌های آن ایرانشناسی می‌باشد. زبان فارسی نیز به عنوان درس اختیاری در دانشگاه توکیو تدریس می‌شود.

۲- Kosuke shimizu, Bibliography on saljuq studies, Tokyo, ۱۹۷۹, P۲۴
۳- Ibid, p.۴.

درگذشت دکتر ابوالفضل نبی

روز دوشنبه ۱۷ تیرماه ۱۳۸۱ جامعه تاریخ کشور یکی از استادان فعال و ارزشمند خویش دکتر ابوالفضل نبی را از دست داد. ایشان سالها در بخش تاریخ دانشگاه مشهد به تدریس اشتغال داشتند و آثار علمی متعدد و نیز شاگردان بسیاری به جامعه علمی کشور تقدیم کردند. کتاب ماه تاریخ و جغرافیا درگذشت آن استاد ارجمند را به جامعه تاریخ، خصوصاً بخش تاریخ دانشگاه مشهد و خانواده ایشان، تسلیت عرض می‌نماید.